

Kveder

Lastno življenje

Srečanje z Zofko Kveder

Manca G. Renko
ilustracije Samira Kentrić

Mami

Gotovo si že kdaj odgovarjal(a) na vprašanje: katera je tvoja najljubša knjiga? Ali pa: kdo je tvoj najljubši pisatelj? Najbrž si vsakič povedal(a) nekaj drugega. Jaz sem dolgo časa govorila, da je to *Medvedek Pu*. Potem se mi je nekoč zazdelo, da to ni dober odgovor, da sem za Medvedka Puja že preveč odrasla in sem si premislila. Takrat sem potem rekla: *Varuh v rži*. Si bral(a) *Varuha v rži*? Ko sem bila stara toliko kot ti, se mi je zdel to najboljši roman na svetu. Nedolgo zatem sem bila zaljubljena v fanta, ki mi je rekel, da bi med vsemi knjigami na svetu izbral *Trpljenje mladega Wertherja*. To se mi je zdela pametna in plemenita izbira, zato sem začela tudi jaz govoriti, da je moja najljubša knjiga *Trpljenje mladega Wertherja*. Ti povem skrivnost? Nikoli je nisem prebrala, še danes ne. Zakaj bi jo brala, ko sem vendar poznala celotno dogajanje: Werther je nesrečno zaljubljen in zato žalosten, ker je žalosten, se na koncu ubije. Tudi jaz sem bila nesrečno zaljubljena v tistega fanta, ki je bral *Wertherja*, zato se mi je v trenutkih, ko sem imela občutek, da mi bo razneslo prsni koš, zdelo, da Wertherja povsem razumem, ne da bi mi ga bilo treba brati. Danes bi Wertherja le s težavo razumela, ker sem medtem spoznala, kakor si morda tudi že ti, enega od največjih čudežev življenja:

to, da zmore duša, krhka in občutljiva, kakor je, prenesti najtežja bremena, da se zmore upogniti do skrajne točke, ampak redko, le redko, je tako utrujena, da se stre. To nama je lahko v tolažbo: najhujše, kar se lahko zgodi, je malo manj hudo od tega, kar zmoreva prenesti. Pa vendar: včasih ne gre drugače in se zelo utrujena duša tudi zlomi. O enem od takih primerov ti bom pripovedovala v tej knjigi.

Ampak preden začnem z zgodbo, se morava vrniti na začetek: pogovarjala sva se o najljubših knjigah. Hitro v mislih naštej svoje. Če nimaš najljubših knjig, pomisli, o katerih knjigah ste se pogovarjali v šoli. Zdaj jih primerjajva. So tudi večino tvojih knjig napisali pisatelji, moški, in so v njih glavni liki fantje ali moški? Bi znal(a) hitreje naštetih deset pisateljev ali deset pisateljic? Ali v šoli berete več moških in o moških kot žensk in o ženskah?

To je zelo čudno, sploh če pomisliš, da nas je na svetu približno enako in da, tudi če pogledaš okoli sebe, po svojem razredu, fantje ne kažejo večje literarne nadarjenosti od punc, pa tudi zanimivejših življenj nimajo. Ampak zakaj so potem vsi ti avtorji, katerih pesmi si se moral(a) naučiti na pamet, za katere si moral(a) vedeti, kje so se rodili in celo, kaj so želeli povedati, moški?

Kje so bile ženske?

Ko se mi je v glavi prvič porodilo to vprašanje, se ga več let nisem znebila. Kje so ženske, sem se spraševala, ko sem obračala liste v gimnazijskem berilu? So se lišpale in kuhale, namesto da bi razmišljale

o pomembnih življenjskih temah? Ali je mogoče, da nobena ženska ni napisala velikega literarnega dela? Ali niti eno ni bilo dovolj dobro, da bi nam ga profesorica določila za domače branje?

Jezna sem bila na vse te ženske. Nanje sem bila jezna, da jih ni v berilih, da niso pisale knjig in da niso razmišljale. Zdelo se mi je nezaslišano, da so mesta pesnic, pisateljic in filozofinj brez boja prepustile moškim, medtem ko so one vzgajale otroke, pekle kolačke in izbirale toalete. Ženske so neumne, sem zaključila, in če so tako neumne, je seveda prav, da ne govorimo o njihovih intelektualnih dosežkih. Ker jih ni.

Mislila sem, da ženska ne more biti genialna.

To seveda ni res. Ampak takrat mi še ni bilo jasno, da se nihče ne rodi genialen in da genialen šele postane. Da pa to lahko postane, potrebuje življenjske pogoje, ki to omogočajo. Če jih nima, se mora zanje boriti – in hitro se zgodi, da se življenje sprevrže v en sam boj, v katerem je umetnost pozabljena.

Morda to zveni zapleteno; a naj te potolažim – stvari je veliko lažje le *razumeti*, kot jih *izboriti*. A razumeti jih je treba, sicer se lahko zgodi, da bo kmalu treba biti enake boje, kot jih je že nekdo pred nami.

Zadaj pa bom nehala dolgoveziti, obljubim. Namesto tega ti bom povedala zgodbo o Zofki, ki je boj bila namesto naju. O pogumni, pokončni, pametni in nadarjeni Zofki, ki se je žrtvovala za to, da so nama danes nekatere stvari samoumevne. O pisateljici in urednici Zofki, o mami in ženi, o Zofki, ki je prenašala težka bremena, dokler nekega dne najhuje, kar se lahko zgodi, ni postalo huje od vsega tistega, kar je že lahko prenesla. Povedala bom zgodbo o Zofki, Zofki Kveder.

Zofka Kveder se je rodila leta 1878. Ne skrbi, letnice se ti ni treba zapomniti, letnice so nepomembne, pomembno pa je, da razumeš, kako je bil tedaj videti svet, kajti samo z razumevanjem tedanjega sveta lahko razumeva ljudi, ki so takrat živeli. To je bilo manj kot sto let po enem največjih mejnikov v evropski zgodovini – francoski revoluciji. Ne glede na to, kako so si mnogi prizadevali opisati ta čas, ga je najbolje opisal Charles Dickens, ki je svoj roman *Povest o dveh mestih* začel z besedami:

»Bil je najboljši čas, bil je najslabši čas, bila so leta vere, bila so leta nevere, bili so dnevi svetlobe, bili so dnevi teme: bila je pomlad upanja, bila je zima obupa; vse je bilo pred nami, ničesar ni bilo pred nami; vsi smo šli naravnost proti nebesom, vsi smo šli naravnost nasprotno pot /.../«

Gotovo si pomislil(a), da bi z enakimi besedami lahko opisal(a) tudi današnji čas; pa tudi številna druga zgodovinska obdobja. Detajli, posamezni dogodki, se spreminjajo, a občutek ostaja enak. Sicer pa zgodovina ni samo naštevanje zaporednih dogodkov, letnic in imen – kdor ti zgodovino predstavlja na tak način, je ne razume. Zgodovina je pripoved o človeku v času in pomembno je razumeti oboje – tako ljudi kot čas, saj eno brez drugega ne obstaja. Zato ti bom hkrati, ko bom govorila o Zofki, Zofki Kveder, govorila tudi o času, v katerem je živela – in ko bom govorila o času, bom govorila tudi o njej; malo pa tudi o tebi in sebi. Vedno ko poslušáš o zgodovini, slišiš tudi zgodovinarja(ko),

ker preteklost vsak, ne glede na to, kako se trudi biti objektivni, vidi skozi svoje oči. To veš tudi sam(a) – samo pomisli na dogodek, ki si ga z nekom doživel(a) pred petimi leti in ga opiši. In nato tistega, ki je dogodek doživel s tabo, vprašaj, kako ga je videl(a) on(a). Gotovo ga ni videl(a) povsem enako kot ti, sploh pa se ga ne spominja enako. Preteklost, tako kot sedanjost, največkrat ne pozna samo ene, dokončne resnice, resnic je toliko, kolikor je ljudi. Pomembno je, da to veš, saj Zofka, o kateri ti bom pripovedovala, ni povsem takšna, kot je bila Zofka, kakršno se je videla sama, ali pa takšna, kakršno boš videl(a) ti.

Skratka, Zofka Kveder se je rodila v preprosti delavski družini, v kateri je bil oče pomožni sprevodnik, mama pa hči hišnega posestnika. V tistem času večina žensk ni imela službe; delale so lahko le kot delavke (za isto delo so bile plačane slabše kot moški), hišne pomočnice ali, nekoliko bolj izobražene, kot guvernante, a le, če niso imele lastnih otrok ali bile poročene. Leta 1875, torej tri leta pred Zofkinim rojstvom, je Ljubljana dobila tudi žensko učiteljsko šolo. Šele od takrat so ženske lahko opravljale prvi intelektualni poklici – a tudi one le, če niso bile poročene in imele otrok. Moški, ki so določali pravila, so namreč mislili, da mora ženska, če ima moža, skrbeti zanj, ne pa opravljati poklica. Tako so se morale številne ženske odločati med tem, ali **bodo imele zasebno ali javno življenje**, se bodo poročile ali delale, bodo rojevale otroke ali se intelektualno razvijale. Vsi moški so lahko pametovali o tem, kaj je za žensko prav in kaj sme, kaj zmore in kaj

se spodobi – le žensk o tem nihče ni nič povprašal.

Če si medtem, ko si to bral(a), postal(a) jezen(na), imaš povsem prav – **krivice nas morajo vedno razjeziti in to je velika krivica**. Nihče si ne zasluži, da mu drugi določajo življenjsko pot, sploh če to pomeni, da se je treba odločiti med eno ali drugo srečo oziroma eno ali drugo nesrečo. Kako bi se počutil(a), če bi ti vsi, vključno z družino in prijatelji, govorili, da se moraš že danes odločiti: boš imel(a) otroka in družino ali službo? Bil(a) bi v stiski, ker bi se ti godila krivica. In takšne stiske so doživljale skoraj vse ženske, dolgo, na različnih ravneh. Pomisli, ponekod še leta 1907, to je le nekaj let preden se je rodila moja babica, delavke niso smele prosto razpolagati s svojim zaslužkom; namesto tega so to lahko počeli njihovi moški sorodniki, mož, oče ali brat. Ženska je opravljala najtežavnejša fizična dela, takšna dela kot moški, za to pa je bila plačana slabše in za povrh še ni imela vedno pravice, da bi se sama odločila, kaj bo naredila s svojim denarjem.

Če naju to jezi danes, samo pomisli, kako jezna je bila Zofka Kveder, ki se je v tak svet rodila in je morala v njem živeti.

Ta svet jo je omejeval že od otroštva; ni bila deklica, ki bi posedala okoli hiše in pestovala punčko iz cunj; namesto tega se je neustrašno potikala po gozdu in opazovala živali, polhe in kuščarje, poleg tega pa sta bila njena najboljša prijatelja Raf in Tonče, s katerima se je preganjala, lovila čmrlje in plezala. Če je bilo njuno obnašanje sprejeto kot normalno in so bila

potolčena deška kolena prej znak poguma kot nespodobnosti, pa so Zofko starši vedno znova kaznovali, ko je bila popraskana ali si je uničila krilo. Za punčke se namreč ni spodobilo, da bi bile aktivne in divje, punčke niso smele biti svobodne. Pomisli, ženska v času, v katerem je živel Zofka Kveder, nikoli ni bila svobodna, niti kot otrok ne. Kot deklico so jo oblačili v krilca, ki so ji onemogočala sproščeno igro, kot žensko pa so jo tlačili v steznike, ki so ji onemogočali svobodno dihanje. Nikoli ni mogla biti ona sama, družba je od nje zahtevala, da ni samosvoja, takšna, kakršna si želi biti, ampak da je last moškega in takšna, kakršno naj bi jo želel on. **Moški je veljal za osebo** – lahko je bil drzen, razmišljujoč in pogumen, **ženska pa za stvar** – morala je biti lepa in spodobna.

Rada bi ti rekla, da imava srečo, da danes ni več tako, ampak žal ne morem. Pred nekaj leti je denimo izšel atlas, v katerem lahko pri opisu dosežkov slovenskih pisateljic med drugim prebereš, katera med njimi je bila lepa. Nekateri očitno še danes mislijo, da ženske sodimo po tem, kako so videti, moške pa po tistem, kar naredijo. Mislijo tudi, da ljudi lahko sodimo po videzu, čeprav je to gotovo najneumnejša in najbolj krivična stvar, ki jo človek lahko naredi sočloveku. Proti temu se morava boriti, ti in jaz, tako kot se je borila Zofka. Včasih odločno in gnevno, spet drugič pa s humorjem, ki najboljše pokaže na neumnost tistega, ki si dovoli takšno ravnanje.

Ko je bila Zofka stara samo deset let, jo je oče z Blok, kjer so živeli, poslal v šolo v Ljubljano, saj se mu je zdela vaška šola

preslaba za njegovo pametno hčer. To za tisti čas nikakor ni bilo samoumevno – in čeprav o Zofkinem očetu, ki je bil grobijan in alkoholik, ne moreva najti veliko lepih besed – si s tem zasluži vsaj kanec najine naklonjenosti. S šestnajstimi leti je končala šolanje v Ljubljani in se vrnila k staršem na podeželje, kjer je bila ujeta v grozljivih razmerah: nasilni oče je čedalje več pil, mama pa je bila hladna, trda in nerazumevajoča. Ko je bil oče preveč pijan, da bi lahko delal, je namesto njega vskočila Zofka, dodatni denar pa je služila tudi s pisanjem pisem in pisarniškim delom. Vse to je počela le zato, da bi lahko čim prej zbežala od doma, v mesto, v svet, v svobodo. Vaško življenje jo je ubijalo, trpela je, ker **ni imela dostopa do knjig in ljudi**, s katerimi bi se lahko pogovarjala. Nekaj utehe je našla le v dopisovalcu, ki je v nemškem časopisu objavil oglas, da išče dopisne prijateljice. Z njim si je dopisovala skoraj desetletje in v zadnjem pismu izvedela, da je bil njen dopisovalec v resnici – **ženska**. Ta starejša gospa ji je takrat napisala:

»In zdaj prosim, ne bodite preveč razočarani, če je postala iz starega, pozabljenega strica stara žena, ki se je za vašo usodo – verjemite mi – vselej bolj živo zanimala, kot bi bilo to mogoče kakšnemu stricu. Bolehna sem, kakor veste, in stara tudi, kakor ste uganili, in Vaša sveža, topla pisma so mi bila vedno mila. Naklonila so mi mnogo lepih, veselih ur. Hvala zanje. Je pač tako! Svojemu spolu imamo tako malo povedati – tako mislimo – in človek se skrije pod šifro, da bi si dlje ohranil zanimanje.«

Gotovo si kdaj pomislil(a), kaj vse bi lahko počel(a), če bi bil(a) nekdo drug: koliko svobode bi ti to omogočalo, kako zabavno in divje bi bilo življenje in koliko zanimivih stvari bi se ti zgodilo. Za staro gospo je bilo podobno; pisma, ki jih je napisala kot moški, so ji najbrž dopuščala edino svobodo, ki jo je kot ženska v svojem življenju lahko okusila. V trenutkih pisanja in branja pisem se je lahko pretvarjala, da je nekdo drug, da je polnokrvni človek z značajem in stališči, ki se jih ni treba sramovati. Hkrati pa je kot lažni moški tudi od mlade Zofke dobivala pripoznanje in trud, ki ju kot ženska morda ne bi bila deležna. To dopisovanje je Zofko nedvomno zaznamovalo, jo naredilo močnejšo in povsem odločeno, da ne bo čakala do pozne starosti, da si bo lahko dovolila nekaj navidezne svobode. Ne, vzela si jo je takoj, ko je nabrala dovolj denarja, da se je lahko sama podala na pot.

Zdaj govorim o letu 1897, kar niti ni pomembno, važno je, da je bila Zofka tedaj stara devetnajst let. Njena prva postojanka je bilo Kočevje, kamor jo je povabil prijazni geodet, ki je ob obisku njihove vasi videl, kako nesrečna je s svojim življenjem doma. Zdela se mu je pametna in sposobna, zato jo je zaposlil kot geometrsko manipulanko, njegova žena pa ji je našla prijetno in čisto sobico, v kateri je živela. Čeprav se ti to morda ne zdi nič posebnega, ji je ta majhna, snažna sobica, pomenila več od službe, več od vsega, kar je do tistega dne poznala. Kupila si je čajni servis, si ob večerih kuhala čaj in ga v miru pila, kot sama svoja gospodarica – ali – kakor je pozneje napisala – *kot princesa*. Ja, vse kar je Zofka potrebovala, da se je počutila kot princesa, je bila **lastna soba**. Čeprav imajo lastno sobo danes velikokrat že otroci, je bilo to v času, v katerem je živela Zofka, **za žensko povsem nezamisljivo**; otroci so imeli skupne spalnice in dokler se hči ni poročila, je živela doma. Ko se je, si je spalnico nemudoma delila z možem, nikoli pa ni imela prostora, v katerem bi bila lahko čisto sama, v katerem bi bile njene stvari, v katerem bi razmišljala in se umaknila od sveta. Še več, ali veš, da ženske velikokrat niso smele niti vstopati v knjižnico? Da bi lahko tam brale, so morale dobiti priporočilo moškega, ki je jamčil zanje. Tudi knjig si velikokrat niso smele izbirati same, saj so moški govorili, da jih bodo skvarile, zato so jim dovolili brati le dolgočasne didaktične zgodovinske romane in nabožne zgodbe. Kot vidiš, se ženska ni mogla nikamor umakniti: svoje

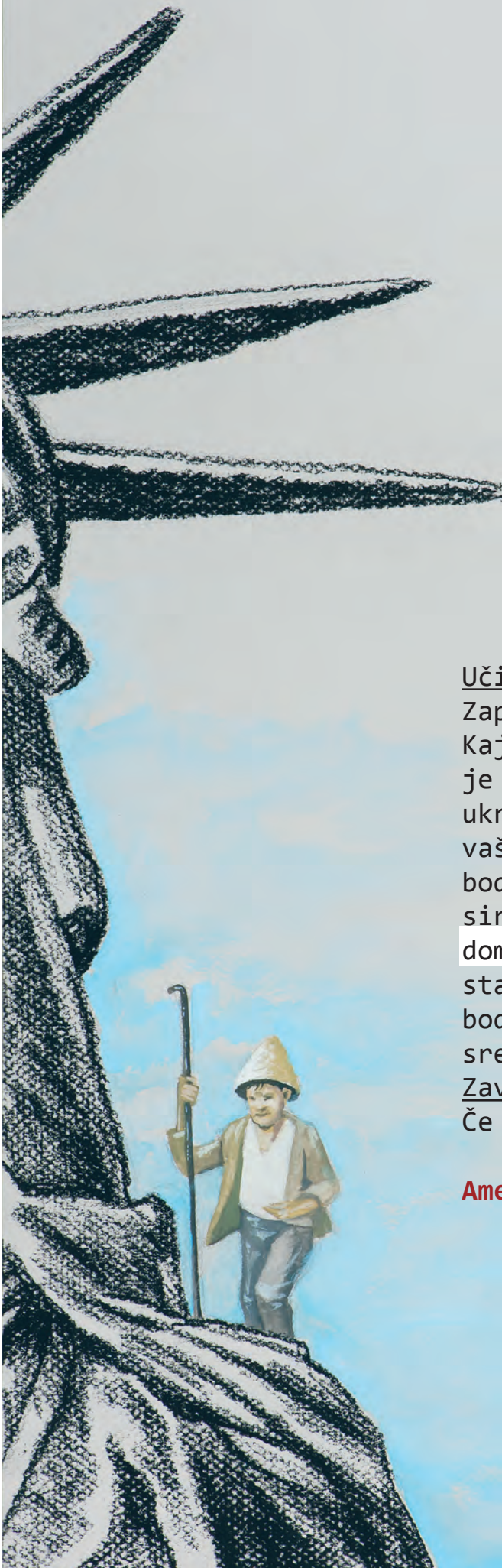
sobe ni imela, kavarne so obiskovale le lahkoživke in ženske dvomljivega slovesa, na večini univerz še niso sprejemali ženskih študentk in vrata knjižnic so jim bila zaprta. Ženske *lastne sobe* niso imele niti v bogatih meščanskih družinah, kjer so moški vedno imeli svoje kabinete, pa četudi le zato, da so po kosilu v njih prižigali cigare. In v zgodovini, tako kot v življenju na splošno, je tako, da nas najbolj omejujejo vsakdanje stvari, stvari, ki jih na prvi pogled ne opazimo ali se ne zdijo pomembne, v resnici pa prav te krojijo usode. Angleška pisateljica Virginia Woolf je leta 1929 v besedilu z naslovom *Lastna soba* skušala odgovoriti na vprašanje,

zakaj so moški lahko umetniki, ženske pa ne.

In prišla je do zaključka, da ženska, da bi lahko postala pisateljica, potrebuje *denar in lastno sobo*. Samo to, nekaj, kar se zdi nama danes povsem samoumevno, je bil za ženske stoletja eden od razlogov, zakaj so intelektualno zaostajale za moškimi.

Zofka Kveder je pri devetnajstih letih v Kočevju dobila *denar in lastno sobo*. Do tega ni bilo lahko priti, nekatere ženske za tak korak celo življenje niso imele dovolj sreče, odločnosti, poguma ali pameti. Samo pomisli, ko se je Zofka odločila oditi, ji je mama nasprotovala in ji ob slovesu niti ni podala roke, prav tako pa se od nje nista poslovila niti brat in oče. Slednji, ki ji je prizadejal že toliko udarcev, je dodal še enega; rekel ji je, da ni več njegova hči in da bo njena pisma neodprta vračal nazaj na pošto. Ko je človek mlad in uporniški, si morda še domišlja, s kakšno lahkoto bi

Učitelj:

Zapeljevanje je to!

Kaj je tam v Ameriki?! Tujina
je tam! Vaš jezik vam bodo
ukradli tam, vašo narodnost in
vašo domovino! Ljudje, pametni
bodite! Naši kraji so
siromašni, ali to je vaša
domačija. Domačija vaših
staršev je to in vaša. Kaj
bodete drugod iskali vaše
sreče! Doma je najlepše!

Zavrle:

Če je človek sit, da.

Amerikanci